

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Pražská konferencia o socialistickom realizme

V dňoch 11. a 12. októbra 2006 sa v Prahe uskutočnila medzinárodná konferencia Literatúra socialistického realizmu: východiska, štruktúry a kontexty totalitného umění, ktorú usporiadali Ústav českej literatúry AV ČR, Ústav slovenskej literatúry SAV a Slovenský inštitút v Prahe. Už v samotnom názve konferencie bolo obsiahnuté jej obsahové zameranie – účastníci sa sústredili predovšetkým na prvú polovicu päťdesiatych rokov 20. storočia. Zároveň nadviazala na podujatia, ktoré sa na túto tému uskutočnili v minulosti – za všetky spomeňme medzinárodnú konferenciu o socialistickom realizme v Lipsku, ktorá sa konala v roku 2005 a príspevky z konferencie vyšli v berlínskom zborníku *Sozialistischer Realismus. Lyrik des 20. Jahrhunderts in Ost-Mittel-Europa* (ed. Alfrun Kliems, Ute Raßloff, Peter Zajac, 2006). Problematike socialistického realizmu sa venovali aj slovenské publikácie *Umenie v službách totality* (ed. Štefan Drug, 2001) a *Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky* (ed. Jelena Paštéková, 2004).

Úvod prvého dňa pražskej konferencie bol venovaný teoreticko-metodologickým príspevkom, v ktorých sa jednotliví referujúci snažili definovať pojem socialistického realizmu v dobovom a kultúrno-filozofickom kontexte. Ako prvý vystúpil Ivo T. Budil, ktorý pojem socialistického realizmu ukotvil v širšom antropologickom kontexte ako výraz imaginácie totalitného umenia. Na jeho text s príspevkom pod názvom *Historizmus, história, minulosť a socialistický realizmus* nadviazal René Bílik. Jeho genézu obaja autori nachádzajú v evolučnom teleologicky orientovanom sociálnom pohybe, ktorý u nás poznáme predovšetkým v leninskej verzii. Prvou základnou úlohou pre novú ideológiu bolo vybudovať imagináciu dvoch časových dimenzií – včerajška a zajtrajška (v úzadí jej záujmu sa nachádzala neistá prítomnosť). R. Bílik zároveň upozornil na ideologickú potrebu znovuzriadiť ľudskú existen-

ciu na základe pocitu spolupatričnosti, ktorý jednotlivcovi umožnil deklarovat' sa ako súčasť širšieho „my“. Táto zmena štruktúr sa uskutočňovala dvoma základnými spôsobmi: normatívnymi a naratívnymi aktmi. Mali v podstate potvrdiť večnú platnosť centrálnej idey sovietskeho typu kultúry o zákonitom smerovaní ľudských dejín ku komunizmu. Táto idea sa stala súčasťou invariantného a štruktúrneho prvku obrazu sveta, ktorý podľa R. Bílika bol aj zároveň usporadujúcim princípom literatúry. Teoretickú časť uzatvorila svojím príspevkom *Súčasný poľský výskum socialistického realizmu* Joanna Królak. Autorka upozornila na špecifické charakteristiky tohto pojmu v poľskom kultúrno-historickom kontexte. Na tieto tri teoreticko-metodologické príspevky nadviazali Michal Bauer a Jana Königsmarková, ktorých vystúpenia boli interpretačne rámcované – sústredili sa na analýzu dobovej, básnicko-ideologickej poetiky L. Štolla.

Popoludňajšie podujatie otvorila svojím príspevkom Zora Prušková, ktorá hovorila o paralelných identitách v ideologickej štruktúre vojnového a budovateľského románu. Upozornila na individuálne autorské výkony v tvorbe R. Jašíka a A. Bednára, ktoré v kontexte požadovanej ideologicko-estetickéj normy päťdesiatych rokov generovali paralelné žánrové, štylistické a širšie typologické postupy. Stretnutie vysokého a nízkeho, periférneho a tendenčne centrálného, literárne petrifikovaného a populárneho v ich tvorbe sa stalo súčasťou ich autoorského idiolektu, ktorý evokuje existenciálny pocit zo spoločenskej zmeny, majúcej od svojich začiatkov ambivalentnú podobu. Popoludňajšie podujatie pokračovalo vystúpením Stephana Teichgräbera o *Mňáčkovej próze Smrt' sa volá Engelen*, pričom v centre jeho pozornosti sa ocitol motív partizána na pozadí sujetu tejto prózy, ktorý interpretoval na základe názorného semiotického modelu. Jelena Paštéková sa vo svojom príspevku zamerala na problematiku vymedzenia žánru reportáže v druhej polovici päťdesiatych rokov, ktorá pod-

Pa doterajších zistení literárnych historikov mala svojou dimenziou dokumentárnosti a autentickejšou podnietiť zmenu paradigmy fikcie. Excerpcia časopisu *Kultúrny život*, v ktorom pracovali ako redaktori hlavní aktéri „angažovanej“ publicistiky, Ladislav Mňačko aj Roman Kaliský, však podľa Jeleny Paštékovej nepreukázala ich prítomnosť v spoločensko-kritických reportážach, publikovaných v druhej polovici päťdesiatych rokov. Tie sa objavili až v knižných vydaniach nasledujúceho desaťročia (L. Mňačko: *Kde končia prašné cesty*, 1962; *Oneskorené reportáže*, 1963; R. Kaliský: *Dlhá cesta*, 1961; *Obžalovaný, vstaňte*, 1963). J. Paštéková zároveň poukázala na žáner cestopisu v tvorbe D. Tataru, ktorý mal paradoxne väčšiu vývinovú intenciu, pričom v porovnanom českom kontexte (I. Klíma) obnovoval intenciu kultúrnej pamäti. V diskusii, ktorá nadviazala na jej príspevok, sa hovorilo aj o žánrových a ideologických premenách reportáže v období stalinizmu a po XX. zjazde KSSZ. Po nej podujatie pokračovalo príspevkom Pavla Matejoviča Transformácie subjektu v prozaickej tvorbe Vladimíra Mináča. Autor na príklade lektúry jeho dvoch kníh (*Smrť chodí po horách*, *Včera a zajtra*) ukázal zmenu Mináčovej prozaickej koncepcie na konci štyridsiatych rokov, ktorá bola utváraná dobovým normatívno-estetickým kánonom socialistického realizmu. Svoju pozornosť upriamil na spomínané prvé dve Mináčove prózy, kde sa pôvodne existenciálny subjekt postupne transformoval do podoby odosobnenej ideologickej schémy.

Ďalšie dva príspevky sa týkali hudby a filmu: najskôr to bol príspevok Holta Meyera o rekonštrukcii performativity budovateľskej piesne. Autor na príklade dekonštrukcie konkrétnych textov a ich hudobného sprievodu ilustroval efekt socrealistickej „hyperprodukcii“ ideologického posolstva. Podobnú stratégiu zvolil aj Ivan Klimeš – v centre jeho záujmu sa ocitol film Jána Kadára a Elmara Klosa *Únos* (1953), na ktorom prostredníctvom konkrétnych úkážok dokumentoval dominantné typologické charakteristiky budovateľskej filmovej poetiky. Podujatie prvého dňa spestrila návšteva Slovenského inštitútu v Prahe, kam účastníkov

pozval jeho riaditeľ I. Otčenáš. Súčasťou návštevy bola aj filmová projekcia veselohry J. Kadára *Katka* (s úvodným slovom J. Paštékovej).

Druhý deň konferencie otvoril Pavel Janáček, ktorý sa vo svojom príspevku zaoberal dejinami publikovania zábavných žánrov v päťdesiatych rokoch, ako aj problémom ich začlenenia do budovateľskej kultúry. Názorne to dokumentoval aj formou grafov zostavených na základe štatistiky vychádzania jednotlivých obrázkových týždenníkov a románových magazínov (1918 – 1958). Na jeho príspevok nadviazal Peter Šámal, referujúci o formách cenzúry a autocenzúry v päťdesiatych rokoch, ktoré boli sprevádzané špecifickými autorskými stratégiami (jazykový purizmus, ideologické prepisovanie, vynechávanie sexuality a slov s negatívnymi konotáciami, rozostrovanie detailov a pod.). Autor upozornil predovšetkým na textologický aspekt vtedajšej vydavateľskej praxe, ktorej hlavnou úlohou bolo realizovať úpravy textov pre nové vydania tak, aby zodpovedali dobovým ideologickým potrebám.

Po krátkej prestávke podujatie pokračovalo vystúpením Gertraude Zand, ktorá referovala o podobách „soc-artu“ v tvorbe E. Bondyho, V. Boudníka a I. Vodsed'álka. Upozornila predovšetkým na poetiku tzv. „totálneho realizmu“ a „trápanej poézie“, ktoré so svojou súreálnou poetikou, ireálnymi motívmi, imitáciou a paródiou obnažovali ideologickú podstatu budovateľskej kultúry. Posledný príspevok patrilo Marcelovi Arbeitovi. Sugestívnym a humorne ladeným prednesom porozprával o prehistórii anglickej emigrantskej rodiny Wheelerovcov, ktorej osud bol v dobovej tlači propagandisticky využívaný a prezentovaný. Podujatie ukončila diskusia a spestrila ho humorná imitácia „pionierskej besiedky“.

Okrem toho, že pražská konferencia nadviazala na predošlé medzinárodné podujatia organizované na podobnú tému, načrtla zároveň aj ďalšie teoretické východiská, ktoré by sa v budúcnosti mohli stať teoretickou bázou pre organizovanie podobných literárnohistorických a interdisciplinárnych stretnutí.

Pavel Matejovič